
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ W BYDGOSZCZY
Studia Pedagogiczne 1981 z. 8

KRYSTYNA KULIGOWSKA
Państwowe Przedszkole
Warszawa

WYCHOWANIE PRZEZ PRACĘ DZIECKA W WIEKU PRZEDSZKOLNYM W OPINII
NAUCZYCIELI

Praca jest jedną ze sfer wszechstronnego i niepodzielnego procesu wychowania. Wychowanie przez pracę i do pracy staje się ważnym ogniwem, realizującym liczne cele wychowania społeczno-moralnego i umysłowego. Efekty wychowania przez pracę w różnych środowiskach mogą być różne. Chodzi jednak o to, aby był jednolity front oddziaływań na jednostkę, a pozytywne akcenty tego procesu kształtowały osobowość już od najmłodszych lat życia dziecka. Pierwszym istotnym ogniwem w którym zaczynają się procesy wychowania przez pracę dziecka w wieku przedszkolnym jest rodzina. Małe dziecko poprzez naturalne uczestniczenie po raz pierwszy styka się z pojęciem pracy, poznaje czynności domowe rodziców, wykonuje pewne czynności samoobsługowe i porządkowe oraz gospodarcze. Wreszcie, jako przedszkolnego wychowanka kształtuje przedszkole, włączając go w całokształt zaprogramowanego systemu celów i metod, pobudzając rozwój każdego dziecka uczestniczącego w społecznej grupie rówieśniczej.

Wobec tak ważnej roli przedszkola w wychowaniu dziecka przez pracę należałoby znaleźć odpowiedź na pytanie: Jak przebiega ten proces w całokształcie działań wychowawczo-dydaktycznych? Co aktualnie robi się w przedszkolu na rzecz wychowania przez pracę?

Program wychowania w przedszkolu postuluje wszechstronny rozwój jednostki przez kształtowanie postaw, przekonań, zainteresowań, wyrabianie umiejętności i sprawności oraz stopniowe poszerzanie zasobu wiedzy¹. Zadania przedszkola wiążą szereg sfer oddziaływań wychowawczych: wychowanie zdrowotne, społeczno-moralne, umysłowe i estetyczne.

W każdym wyodrębnionym zakresie zamierzeń programowych

zawarte są treści dotyczące wychowania przez pracę. Dotyczą one czterech dziedzin działalności:

- 1/ własnej pracy dziecka w zakresie czynności samoobsługowych skierowanych na zaspokajanie potrzeb własnych i innych,
- 2/ udziału dziecka w pracach użytecznych na terenie domu i przedszkola,
- 3/ zapoznawania wychowanków z pracą ludzi różnych zawodów i jej wytworami,
- 4/ kształtowania właściwego stosunku do pracy, ludzi pracy i wytworów pracy.

Zakres treści wychowania przez pracę narasta w poszczególnych grupach wiekowych w zależności od możliwości poznawczych dzieci i wzrostu ich świadomości. Są one również ze sobą ściśle zintegrowane, a jednocześnie tak ujęte, że pozwalają na podstawie zdobytych wiadomości i umiejętności w latach ubiegłych rozszerzać je wprowadzając nowe w latach późniejszych. W układzie strukturalnym programu nie wyodrębniono problematyki rozwoju zawodowego wychowanków. Stąd rozwijanie w dzieciach zainteresowań pracą i kształtowanie zamiłowania do pracy przebiega w trakcie realizacji innych treści programowych. Nauczyciel realizując treści wychowania zdrowotnego i estetycznego uczy dzieci zdobywania umiejętności wykonywania czynności samoobsługowych - np. samodzielne mycie rąk, ubieranie się i rozbieranie, spożywanie posiłków - to nie tylko dbanie o zdrowie dziecka i estetykę życia codziennego, ale również czynności, które zawierają szereg składowych elementów koniecznych do opanowania przez dziecko.

Realizacja treści wychowania umysłowego i społeczno-moralnego stwarza możliwości zapoznawania wychowanków z pracą ludzi różnych zawodów oraz sprzyja kształtowaniu pozytywnego stosunku dziecka do pracy własnej, innych ludzi i wytworów pracy człowieka. Oto przykład: wykorzystywane wybrane pozycje literatury dziecięcej jako jedno ze źródeł rozwijania zasobu słownictwa, poznawania piękna ojczystego języka i wzbogacania rzeczowej wiedzy dziecka, równocześnie są jednym z środków rozbudzenia w dziecku motywów do działania i wyrabiania nawyku poszanowania

wania pracy własnej i innych.

Długoletnie doświadczenia własne i wyniki badań dotyczące udziału dziecka przedszkolnego w pracy na terenie domu i przedszkola pozwalają stwierdzić, że realizacja tak ujętych treści wychowania przez pracę w przedszkolach nie zawsze przebiega planowo i systematycznie. Są nauczyciele, którzy w wyniku globalnego rozpracowywania treści z innych działów programowych dobrze realizują zadania wychowania przez pracę, ale procent napotyka na trudności w tym względzie. Efekty pozytywnych oddziaływań widoczne są w stopniu samodzielności, zaradności, uczestnictwa w pracach społecznie-użytecznych i poziomie aktywności poznawczej dzieci. Jednak do takich osiągnięć dochodzą nauczyciele z wieloletnim doświadczeniem pedagogicznym, dużym stopniem zaangażowania, wnikliwą znajomością wychowanków i rozumieniem ważności wytwarzania w psychice dziecka takich cech jakie potrzebne są do samodzielnego życia i pracy w latach późniejszych. Można zatem twierdzić, że zachodzi ścisła korelacja między przygotowaniem merytoryczno-pedagogicznym nauczycieli, a wprowadzaniem dziecka w wieku przedszkolnym w świat pracy /określonym programem/.

Powyższe założenia postanowiono zweryfikować w badaniach dotyczących faktycznego poznania działalności wychowawczo-dydaktycznej nauczycieli w zakresie realizacji wychowania przez pracę oraz określenia warunków niezbędnych do intensyfikacji postulowanego zadania. Badania zakładały również nakreślenie programu do poznawania zmian w zachowaniu się dziecka pod wpływem zorganizowanego udziału w pracy oraz planowania współdziałania przedszkola i środowiska a zwłaszcza rodziny. Sprawozdanie z wyników badań obejmuje następujące zagadnienia:

- określenie osiągnięć w zakresie wychowywania dziecka przedszkolnego przez udział w pracach użytecznych,
- ustalenie poglądów nauczycieli na warunki realizacji zadania wychowania przez pracę,
- określenie przeszkód utrudniających realizację ww zagadnienia,
- poznanie opinii badanych o obowiązującym programie, przedszkolu i rodzicach dzieci uczęszczających do przedszkola.

Badaniami objęto 83 nauczycieli z 13 przedszkoli /3 wiejskich i 10 miejskich - miasta Warszawy/. W badaniach posłużono się następującymi metodami i technikami:

- 1/ metodą obserwacji, w tym: hospitację zajęć programowych, obserwacją nauczyciela w różnych sytuacjach życia i działania wychowanków: w czasie zajęć porannych, zabaw dowolnych, spożywania posiłków, przygotowywania się do leżakowania i po leżakowaniu, podczas pobytu w szatni, łazience i ogrodzie przedszkolnym;
- 2/ metodą badania opinii, w tym: ankietą dla nauczycieli, arkuszem oceny realizacji obowiązującej treści programowych;
- 3/ analizą dokumentacji /dzienniki zajęć, plan roczny placówki, arkusze spostrzeżeń o pracy nauczyciela, arkusze obserwacji dzieci/.

W okresie przedszkolnym wychowanie przez pracę zaczyna przejawiać się w dwóch aspektach: we włączaniu dzieci w prace społecznie - użyteczne i w doprowadzaniu dzieci do wiedzy o pracy człowieka. Przedmiotem badań uczyniono zatem działalność nauczycieli w zakresie: kierowania pracą dzieci na terenie przedszkola, porządkowania, pogłębiania i utrwalania wiadomości wychowanków o pracy ludzi różnych zawodów i jej wartości w życiu każdego człowieka.

W pierwszym aspekcie wychowania to prace wykonywane przez dzieci w czasie pobytu w przedszkolu takie, jak: czynności samoobsługowe /wkładanie i zdejmowanie odzieży, mycie rąk, korzystanie z przyborów do jedzenia itp./, czynności porządkowo-gospodarcze i organizacyjne /np. dyżury/, pomoc młodszym w zakresie samoobsługi, praca na działce przedszkolnej, produkowanie drobnych zabawek, pomocy do zajęć programowych dla siebie i innych dzieci, wykonywanie upominków dla najbliższych /laurki, zakładki do książki, albumu itp./².

W aspekcie drugim istotną rolę spełniają spacer i wycieczki wraz z towarzyszącymi rozmowami, wyjaśnieniami i obserwacją pracy osób dorosłych i zmian zachodzących w otoczeniu w wyniku pracy człowieka. Dzieci w ten sposób nabywają i utrwalają wiadomości o zawodach dominujących w środowisku przedszkola i o pracy osób z najbliższego otoczenia. Dzięki oddziaływaniu wycho-

wawczemu i stosowaniu różnych źródeł zdobywania wiedzy, takich jak: literatura dziecięca, środki masowego przekazu, ilustracje obrazujące pracę ludzką, modele maszyn niedostępne bezpośrednio obserwacji, dzieci mające możliwość zdobywania wiadomości o zawodach i pracy takich grup pracowniczych jak: górnicy, hutnicy, rolnicy i inii.

A oto oceny badanych nauczycieli dotyczące osiągnięć w zakresie wychowania przez pracę.

Tabela 1.

Osiągnięcia w realizacji zadania wychowania przez pracę

Aspekty wychowania przez pracę	Wymieniono na miejscach									
	I		II		III		IV		V	
Usamodzielnianie dzieci	59	71,1	10	12,1	9	10,8	3	3,6	2	2,4
Przyzwyczajanie do wykonywania stałych obowiązków i doraźnych poleceń	10	12,1	39	47,0	17	20,5	11	13,2	6	7,2
Wdrażanie do wykonywania prac użytecznych na rzecz przedszkola i środowiska	4	4,8	7	8,4	10	12,1	22	26,5	40	48,2
Zapoznavanie z pracą ludzi różnych zawodów i jej wytworami	7	8,4	11	13,2	30	36,2	13	15,7	22	26,5
Wyrabianie właściwego stosunku do pracy, ludzi pracy i wytworów pracy	4	4,8	16	19,3	16	19,3	34	40,9	13	15,7

Tabela 1. pokazuje, że potrzebę usamodzielnienia dzieci nauczyciele stawiają na pierwszym miejscu i w aspekcie tego zagadnienia odnoszą najlepsze wyniki. Zgodność ta nie powinna stanowić zaskoczenia, gdyż trudno sobie wyobrazić, aby nauczyciel mógł realizować proces wychowania przez pracę nie rozpoczynając od czynności samoobsługowych i przyzwyczajania wychowanków do wykonywania prac o charakterze porządkowo-gospodarczym. Jest to przecież rodzaj prac, z którymi człowiek styka się najwcześniej. Duży procent badanych /71,1 %/ dostrzega i podkreśla znaczący wpływ tych prac na rozwój sprawności dziecka, wyrabianie poczucia ładu i porządku, kształtowanie się cech charakteru i rozbudzania wartości poznawczych. Uwarunkowaniami i wskaźnikami tych osiągnięć są:

a/ stopień wykorzystywania środków takich, jak:

- pokaz i przykład nauczyciela,
- pokaz połączony z wyjaśnieniem słownym,
- pokaz połączony z bezpośrednim wykonywaniem danej czynności przez dziecko,
- stosowanie ćwiczeń w wykonywaniu czynności aż do wyrobienia trwałego nawyku,

b/ różnorodność metod stosowanych w wychowaniu przedszkolnym,

c/ rozwinięta motywacja do podejmowania prac samoobsługowych i zadawalający poziom ich wykonywania przez dzieci.

Pozytywem jest akcentowanie wartości wychowawczych w czynnościach samoobsługowych i doborze metod organizacji tej formy zajęć dzieci. Można jednak wobec powyższych wyników wysunąć zarzut pod adresem nauczycieli dotyczących słabego oddziaływania w zakresie aktywizowania wychowanków w pracach społecznie-użytecznych i należałoby zastanowić się nad przyczynami tego zjawiska.

W świetle powyższych rozważań interesująco przedstawiają się wyniki dotyczące czynników warunkujących wprowadzanie różnych elementów pracy dziecka i dostarczanie wiadomości o pracy zawodowej osób dorosłych oraz poznania trudności występujących w tym zakresie.

Na prośbę o podanie do 3 najważniejszych zdaniem nauczycieli czynników stanowiących o dobrej realizacji procesu wy-

chowania dziecka przez udział w pracy, wprowadzeniu jego w świat pracy i określenie występujących w tym względzie trudności otrzymano następujące odpowiedzi, które zestawiono w tabelach 2 i 3.

Tabela 2.

Warunki dobrej realizacji wychowania przez pracę dziecka przedszkolnego

Lp.	Rodzaj czynnika	Liczba odpowiedzi	%
1	Przykład własny nauczyciela i innych pracowników przedszkola	60	24,6
2	dostrzeżenie przez rodziców znaczącej roli zadania wychowania przez pracę	60	24,6
3	baza materialna przedszkola	55	22,5
4	właściwy rozkład dnia	36	14,7
5	treści programowe	28	11,5
6	wymagania środowiska	5	2,1
	Razem:	244	100,0

Widzimy, że w tak przyjętej strukturze czynników przykład nauczyciela i innych pracowników przedszkola oraz dostrzeżenie i rozumienie przez rodziców znaczącej roli zadania wychowania przez pracę tworzą wzajemny układ, który warunkuje wprowadzanie różnych elementów pracy dziecka i rozwijanie zamiłowania do pracy od wczesnych lat jego życia. Zestawione wyniki potwierdzają tezę, że ważną rolę w rozwijaniu umiejętności wykonywania prac przez dziecko, wytworzeniu pozytywnego stosunku do pracy, ludzi pracy i wytworów pracy, kształtowaniu jego osobowości odgrywa rozwinięta motywacja chęci udzielania pomocy, osobisty przykład, cierpliwość i życzliwość oraz wiedza potrzebna w sty-

mulowaniu jego rozwojem. Nauczyciele twierdzą, że jeśli rodzice włączą się w proces wychowania, to zwiększy się uaktywnienie dziecka w różnych sytuacjach społecznych.

W świetle powyższych rozważań zastanawia fakt, że treści programowe zajmują dopiero piątą przedostatnią lokatę w podanym zestawieniu wyników. Zjawisko to daje się tłumaczyć tym, że

- nauczyciele realizują zadania wychowania przez pracę na wyuczucie kierując się przy tym własnymi umiejętnościami i intuicją,
- znaczna grupa nauczycieli /szczególnie z małym stażem pracy nauczycielskiej/ słabo zna obowiązujący program lub źle interpretuje treści programowe,
- w momencie kiedy w przedszkolu rozpoczęto naukę czytania i przygotowania do nauki pisania, nauczyciele skoncentrowali się wokół dydaktycznych funkcji przedszkola odwracając uwagę od działalności wychowawczej i kompensacyjnej,
- w układzie strukturalnym programu tylko wkładka dla 6-letnich dzieci ma wyodrębnionych kilka haseł pod nazwą "dobrej roboty uczymy w przedszkolu", pozostałe treści przenikają się wzajemnie z innymi treściami wychowania zdrowotnego, społeczno-moralnego, umysłowego i estetycznego co sprawia, że nauczyciele nie zawsze widzą istotę tych, realizacja których sprzyja rozwijaniu samodzielności dziecka, umiejętności działania i stopniowemu wdrażaniu do pracy.

20 % badanych nauczycieli wypowiedziało się za wyodrębnieniem w programie działu wychowania przez pracę tłumacząc tym, że w oddziaływaniach wychowawczych uniknęliby pewnej aktywności. Do takich samych stwierdzeń doszła autorka niniejszych rozważań po przeprowadzonej analizie zapisów w dziennikach zajęć /np. zapoznanie dzieci z pracą ludzi różnych zawodów przebiega głównie w związku z organizowanymi uroczystościami poświęconymi takim zawodom, jak: górnik, lekarz, nauczyciel i inne/.

W celu lepszej realizacji zadania wychowania przez pracę wymieniona grupa nauczycieli postulowała jeszcze inne zmiany w programie. Dotyczyły one:

- dostosowania treści do potrzeb przedszkoli miejskich i wiejskich oraz większego ich zróżnicowania,

- podania wskazań i zaproponowania przykładów organizowania różnych rodzajów pracy dzieci, czyli podstawowych elementów metodyki wychowania dzieci przez pracę,
- ukazania wychowawcom sposobów organizowania infrastruktury materialnej, niezbędnej dla prawidłowego organizowania procesu wychowywania dzieci przez udział w pracach użytecznych,
- wyrugowania tych treści, których realizacja nie jest możliwa z różnych przyczyn /brak ogrodu i działki ogrodniczej przy przedszkolu, warunki lokalowe, uwarunkowania środowiska, brak pomocy dydaktycznych i narzędzi pracy dostosowanych do wieku dzieci/.

Poza czynnikami warunkującymi dobrą realizację zadania wychowania przez pracę nauczyciele określili trudności jakie występują w oddziaływaniach pedagogicznych w tym zakresie. Oto otrzymane wyniki.

Tabela 3.

Trudności występujące w realizacji zadania wychowania przez pracę dziecka przedszkolnego

Lp.	Rodzaj trudności	Liczba odpowiedzi	%
1	Nadmierna liczba dzieci w grupach przedszkolnych	70	31,1
2	nieodpowiednia ilość środków dydaktycznych	55	24,5
3	brak zrozumienia znaczenia pracy w oddziaływaniu na dziecko i dokonywaniu zmian w jego osobowości ze strony rodziców	48	21,3
4	dobór metod i form pracy	28	12,4
5	usytuowanie przedszkola	19	8,5
6	uwarunkowania środowiskowe	5	2,2
	Razem:	225	100,0

Zdaniem nauczycieli nadmierna ilość dzieci w grupach przedszkolnych często jeszcze zróżnicowanych pod względem wiekowym /np. dzieci pięcioletnie połączone z czteroletnimi/ - to główna przeszkoda kierowania wszechstronnym rozwojem osobowości dziecka w procesie pracy i indywidualizowania zadań. Nauczyciele dysponują zbyt ubogim wyposażeniem i mało przemyślanym doborem przyborów, środków, urządzeń wymaganych przy wdrażaniu wychowanków do samoobsługi, prac porządkowo-gospodarczych i społecznie-użytecznych, wyrabianiu umiejętności posługiwania się prostymi narzędziami i rozbudzaniu zainteresowań technicznych.

Zdaniem autorki warto wrócić do "tradycji" organizowania w przedszkolach dobrze wyposażonych kącików gospodarczych. Terazniejsze wyposażenie tych kącików, to tylko wisząca lista obecności dzieci i znaczki dla dyżurnych bardziej lub mniej estetyczne. Nie są to przecież narzędzia pracy, których można używać np. przy zamiataniu, wycieraniu kurzu, podlewaniu roślin lub dbałości o higienę osobistą. Z powyższego wynika, że obecnie stosowane środki są zbyt skąpe i przez to niewystarczające. Zakres prac porządkowo-gospodarczych i społecznie-użytecznych jest bardzo mało zróżnicowany stąd dziecko nie ma możliwości sprawdzenia, że w toku konkretnej działalności przy użyciu różnych narzędzi i materiałów uzyskuje się ciekawe efekty.

Kadra nauczycielska pracująca w placówkach przedszkolnych objętych badaniami dostrzega swoje niedociągnięcia w zakresie wyposażenia wychowanków w określone wiadomości, umiejętności i sprawności. Potwierdzeniem są uzyskane wyniki, 75,9 % badanych wypowiedziało się za przeprowadzeniem zmian, które dotyczyłyby:

- wprowadzenia obowiązku uczęszczania do przedszkola dzieci 5-cio letnich,
- planowania skutecznego np. jak należy organizować i wykonać pracę, aby mieć pewność dobrego jej rezultatu,
- sukcesywnego zaopatrywania placówek w niezbędne pomoce dydaktyczne, sprzęt, narzędzia pracy dostosowane do wieku i możliwości wychowanków,

- wzbogacania księgozbioru literatury dziecięcej w pozycje mówiące o pracy ludzi różnych zawodów,
- rozbudzania zainteresowań dzieci techniką przez organizowanie kącików tematycznych,
- zakładania przy przedszkolu ogródków kwiatowych i warzywnych celem zaciekawienia i zainteresowania dzieci własną pracą usługową,
- stosowania zasady systematyczności i kierownictwa pedagogicznego w organizowaniu prac porządkowych i gospodarczych na terenie przedszkola,
- respektowania poleceń dla dzieci przez personel techniczny,
- zwiększenia udziału rodziców w pracach na rzecz przedszkola,
- uświadczenia rodzicom poprzez prelekcje i kontakty indywidualne podejmowane z inicjatywy nauczyciela znaczącej roli pracy w wychowaniu i przygotowaniu dziecka do dalszego życia i wykonywania zadań.

Wśród dalszych występujących trudności trzeba podkreślić zjawisko coraz mniejszego zajmowania się rodziców wychowaniem dzieci w kierunku stopniowego ich usamodzielniania. Badani twierdzą, że 3-letnie dzieci przychodzą do przedszkola zupełnie nie przygotowane do współżycia w zespole. Stwierdzono, że postawy rodziców na ogół nie sprzyjają usamodzielnianiu dziecka i stopniowemu wprowadzaniu w powszechny społeczny proces pracy. Na przeszkodzie stoją: nadmierna czułość ze strony matki, zbytnie wyręczanie dziecka, nie docenianie czynności o charakterze pracy wykonywanej przez dziecko, brak wzoru osobowościowego ojca w licznych rodzinach, zbyt uboga wiedza o wychowaniu dziecka w najmłodszych latach jego życia.

Nasuwa się pod tym względem wątpliwość czy uwzględnione w planach rocznych placówek formy współpracy z rodzicami są wystarczające i systematycznie stosowane, czy też współpraca ogranicza się li tylko do planowania. Wyniki badań wyraźnie wskazują na brak intencjonalnie organizowanego współdziałania.

Zasygnalizowany zatem problem powinien stać się przedmiotem badań psychologów, pedagogów lub nauczycieli zajmujących się tymi zagadnieniami profesjonalnie. Podjęcie szeroko zakrojonych badań i podanie wzorów współdziałania tych kręgów wy-

chowawczych urzeczywistniałoby poniekąd postulat zespolenia w wychowaniu młodego pokolenia wysiłków różnych środowisk.

PRZYPISY:

- ¹ Program wychowania w przedszkolu, Warszawa PZWS, 1973 s. 5
- ² I. Dudzińska, S. Lipina, K. Właźnik, Metodyka wychowania w przedszkolu, Warszawa 1974